

DANAŠNJA VISOKOTEHNOLOGIZOVANA KULTURA U PSIHOSOCIJALNOM KLJUČU

Apstrakt: Rad istražuje našu sve veću spremnost da (nežive) objekte tretiramo kao subjekte, a da jedni druge sagledavamo kao objekte. Sledimo ideju Šeri Terkl da ne možemo u potpunosti razumeti svoj odnos s tehnologijom ukoliko se ne budemo bavili *unutrašnjom istorijom*, koja, po njoj, kombinuje antropologiju, psihoanalizu i studije sećanja. Na potrebu i blagodeti istinskog usamljivanja ukazuje *filozofija samoće* Dž. K. Pouisa. Govorićemo i o *ćutanju* koje danas, u doba *komunikativnog delirijuma*, paradoksalno, predstavlja vid otpora prema razularenom brbljanju i time, možda, poslednju odbranu smislene komunikacije.

Cljučne reči: mediji, komunikacija, tehnologija, usamljenost, samoća, ćutanje.

„Razlika između fikcije i stvarnosti je u tome što fikcija mora biti uverljiva.”

(Mark Tven)

Ali šta raditi kad stvarnost to više nije? Danas je nauka luđa od fikcije?

„Ako vam treba novac, idite siromahu.
Ako vam treba saosećanje, idite usamljeniku.”

(Dž. K. Pouis)

Razvoj novih medija i digitalnih tehnologija reaktualizovao je problem usamljenosti u savremenom društvu. Razvoj društvenih mreža i savremenih komunikacijskih platformi otvorio je nove perspektive posmatranja odnosa medijâ i usamljenosti, istovremeno utičući i na izmenu društvenog konteksta tumačenja. Intenziviranje dinamike opštenja, usložnjavanje komunikacijskih kanala, te rast medijskih industrija tokom prvih decenija novog milenijuma podvlači potrebu za dubljim razumevanjem odnosa medija i usamljenosti.

Razumevanje među ljudima nameće se kao tema za sve nas u vremenu u kome živimo i u kome nam nove tehnologije omogućavaju da otvoreno kažemo i objavimo sve što želimo, ali u kome smo, s druge strane, često usamljeni i zbunjeni odnosima s drugim ljudima. Treba znati da svako, u bilo kom životnom dobu, može biti usamljen, ali i da svako, isto tako, može da doprinese smanjivanju usamljenosti, svoje ili tuđe. Koliko su ljudi danas usamljeni, uprkos svemu, govori i činjenica da je Velika Britanija 2018. godine imenovala ministra za usamljenost kako bi se rešio problem izolovanosti s kojim se suočava skoro svaka deseta osoba u toj zemlji.¹

Mnogo je suprotstavljenih tvrdnji u vezi s tim da li su internet i društvene mreže zaslužne za pomaganje ili podrivanje napora društva da se smanji usamljenost. Dok neke studije ukazuju da, na primer, internet smanjuje depresiju kod starih, druge, naprotiv, ukazuju da upotreba interneta može uticati na sposobnost mladih da ostvare smislene veze, da se kod njih stvara tzv. *digitalna demencija*.²

Džesika Trejsi i Ričard Robins (Jessica L. Tracy, Richard W. Robbins)³ smatraju da su internet i društveni mediji podjednako deo uzroka, ali i rešenja za usamljenost. Ljudima su potrebni ljudi i ljudima su potrebne veze, podrška bližnjih, prijatelja. Iz ovih kontakata često se razvija složeno mnoštvo *online* i *offline* odnosa. Način na koji generacije doživljavaju internet i društvene medije veoma se promenio, a taj doživljaj je dobro opisala jedna 30-godišnja Njujorčanka rekavši da nam je, da bismo bili manje usamljeni, potrebno „nešto kao društvene mreže, ali da je fizičko”.

Verovatno nikad u prošlosti problem samoće i usamljenosti nije postavljan pred ljudski duh s više oštine i neposredne datosti nego što je to danas. Nekada su pojedinci bili deo velike porodice, zatim još šire, crkvene ili državne organizacije i nisu se osećali usamljeno; živeli su i umirali s nekim i pored nekog, u jednom, više ili manje, zatvorenom sistemu. Grčki mudraci i rimski filozofi isticali su gnoseološku vrednost samoće, srednjovekovno

¹ Vidi: <https://www.blic.rs/vesti/svet/britanija-imenovala-ministra-za-usamljenost/2ld5q9j> „Novu funkciju obavljaće ministarka sporta Trejsi Krauč uporedo sa postojećim poslom. Ona će osmisliti strategiju za rešavanje ovog problema, za koji istraživači kažu da je povezan sa demencijom, ranim mortalitetom i visokim krvnim pritiskom. Većina ljudi starijih od 75 godina žive sami, a oko 200.000 starijih osoba u Britaniji nisu razgovarali sa prijateljem ili rođakom duže od mesec dana, navodi se u Vladinim dokumentima. Većina lekara u zemlji svakog dana primi između jednog i pet pacijenata koji traže pomoć jer su usamljeni, saopštila je ‘Kampanja za okončanje usamljenosti’, mreža koja se bavi rešavanjem ovog problema.”

² Vidi: <https://www.penzin.rs/internet-i-uzrok-usamljenosti-i-remenje-za-nju/>

³ Vidi: *The self-conscious emotions: theory and research*, edited by Jessica L. Tracy, Richard W. Robins, June Price Tangney, 2007, The Guilford Press, New York

hrišćanstvo, asketske ideale usamljivanja. Tek novo vreme i naš vek, s naglo uznapredovalim procesom urbanizacije, individuacije, kao i egzistencijalističkim filozofskim teorijama o „bačenosti u svet”, „bezgraničnoj otvorenosti” prema svetu u kome prete dosada, seta i očajanje, postavili su na dramatičan način večni ljudski problem samoće i usamljivanja, prvi put oštro razlikujući ova dva pojma.⁴

Važno je znati da samoća i usamljenost ne ukazuju na istu pojavu, naprotiv. Samoća je najčešće lični izbor: birate je kad se svesno izdvajate od drugih i vreme koristite za stvaranje, odmor, relaksaciju, analiziranje sopstvenih postupaka, planova, želja... Samoća je često blagotvorna za naš organizam – oslobađa od stresa i napetosti, bistri misli, poboljšava samospoznaju, utiče na izgradnju identiteta i na samopouzdanje. Za razliku od nje, usamljenost uvek dolazi nepozvana. To podrazumeva činjenicu da ste *emotivno prazni*, da ne možete da uspostavite kontakt s drugim osobama, da se povlačite u sebe i zbog toga patite. Međutim, ona nije uslovljena fizičkom samoćom, što znači da mogu da je osećaju čak i oni koji imaju bogat društveni život; narušava kvalitet života i zdravlje, može da izazove depresiju i mnoge druge psihičke probleme. Iako se obično smatra da se to dešava samo onima koji su usamljenici, može pogoditi i one koji su u vezama. To što živite sami ne znači da ćete se osećati usamljeno, isto kao što ni velika porodica ni brak ne garantuju apsolutnu zaštitu od osećaja izolovanosti ili čežnje za većom intimnošću.

Dok su ranije u svesti običnog čoveka pojmovi samoće i usamljivanja neosetno prelazili jedan u drugi i pomalo se izjednačavajući stapali, danas smo više u stanju da ova dva pojma razlučimo. Samoću sada shvatamo kao imanentnu crtu života koja može, mada ne mora, postati čovekova šansa, dok usamljenost i usamljivanje postaje prinudna i patološka crta ličnosti protiv koje se čovek ili još može boriti unutarnjim i spoljašnjim raspoloživim sredstvima, ili ta usamljenost postaje trajna kob pojedinačnog čoveka.

Ko nije osetio blagodeti samoće ako je imalo postao individua i naučio da ceni individualnost! Ne može se zamisliti nijedan iole kreativan čovek, da ne govorimo o značajnim umetnicima i naučnicima, stvaraocima, koji nije svesno i namerno tražio samoću da bi u miru i usaglašenosti sa sobom poveo neophodne i plodne dijaloge sa samim sobom, pokušao da iz relativne udaljenosti objektivnije osmotri sebe i društvo i sebe u društvu i iznad svega, kada je u pitanju stvaralaštvo, da ostvari slobodnu komunikaciju svesnog i nesvesnog bića.

⁴ Vidi: <https://ordinacija.tv/vladeta-jerotic-samoca-i-usamljenost/?fbclid=IwAR00PDv-vR1In3Wn29Uw19f7-Cpo11WG9K-kv9j19ec0nBW-mE9ekqPTwcE>

U samoći čoveku se otvara put u sopstvenu dubinu i ako on uspe da siđe u nju bez straha i zaziranja, vratiće se obogaćen na površinu i tek tada, kada je otkrio svoje Ja, imaće otvoren i pravi put prema bližnjem, prema Ti. Gete je ovo izrazio jednostavnim rečima: „Ako samo jednom mogu da budem na pravi način sâm, tada neću više biti usamljen”.

Za Vladetu Jerotića je nedostatak ljubavi, pre svega roditelja, ona prva odlučna karika u nizu kasnijih, mahom determinisanih zbivanja u čovekovom životu koja samoću pretvara u usamljenost, a meditativnu zagledanost u sebe u neurotični strah od sebe samog.

Opšta težnja ka automatizaciji života, različitim specijalizacijama, zatim brz tempo življenja, sve brže otuđenje od prirode, porodice i ravnodušne okoline, birokratski i surov način ophođenja s ljudima, vodi ljude, koji ne moraju biti sami po sebi neurotični, u strah i usamljenost. Nedostatak osećanja osnovne sigurnosti i zbrinutosti, ugroženost samog materijalnog i psihičkog opstanka prinuđava ljude da pobegnu od samoće koja je mogla za njih da predstavlja i nešto pozitivno.

Čovek, dakle, može prinudno da bude izolovan od drugih ljudi i gurnut, protiv svoje volje, u usamljenost, ali može i sâmog sebe da izoluje zbog prazne sujete, povređenog samoljublja i uskraćenih umišljenih prava. Ako je teško i preteško ispravljati tu sve anonimniju apstrakciju koja se zove društvo i, još gore – tu opasnu zahuktalost koja se zove savremena civilizacija, onda smo sigurno u boljem položaju kada treba da ispravljamo sami sebe. Otud dobro dolazi Jungovo pismo jednoj njegovoj poznanici, koja se žalila na usamljenost: „Ako ste usamljeni, to je zbog toga što ste sami sebe izolovali; ako ste dovoljno skromni nećete nikada ostati usamljeni. Ništa nas ne izoluje više od moći i prestiža. Pokušajte da siđete i naučite skromnost i nećete nikada više biti sami.”⁵

⁵ Isto

SAMI ZAJEDNO

„Dešava mi se da telefoniram nekome ko je upravo sahranjen i da čujem njegov glas, netaknut, na njegovoj govornoj pošti. To izaziva paradoksalno osećanje. Koliko nedelja treba telefonskoj kompaniji da obriše elektronsku sekretaricu umrlog?”

(Frederik Begbede)

Šeri Terkl (Sherry Turkle) istražuje društvene posledice upotrebe novih tehnologija i vodeći je autoritet na polju proučavanja transformacije identiteta pod uticajem virtuelizacije savremenog društvenog života. Krovna ideja njene studije *Sami zajedno*⁶ je da u osnovi neraskidive veze ljudi i tehnologija leži strah od intimnosti. Za Terklovu kompjuteri i roboti nisu naša oruđa, već evokativni objekti koji imaju moć da nas podstaknu na samorefleksiju, ali i na transformaciju društvenosti u prelomnom trenutku koji se dešava onda kada nam tehnologija ponudi zamenu za naše međusobno uspostavljanje kontakata licem u lice. Tako dolazimo u situaciju da nam digitalne veze i društveni roboti nude iluziju društvenosti bez obaveza koje nosi tradicionalna društvenost.

Informaciono-komunikacione tehnologije (IKT) postaju surogat za našu društvenu povezanost. Iako ne spori da su IKT donele neke pozitivne učinke (učvršćivanje prijateljstava, porodične kontakte, obrazovanje, trgovinu, rekreaciju, biznis), kod Terklove preovladava, s razlogom, neskrivena zabrinutost za psihološke i društvene posledice tehnološki posredovane komunikacije (bilo da se radi o upotrebi mobilnih telefona ili boravku u virtuelnim prostorima interneta). Iako su povezaniji nego ikada, ljudi su sve uzdržaniji kada je reč o direktnom kontaktu. Defanzivna i odložena društvenost oličena u kratkim i serijskim SMS porukama odnosi pobedu nad neprijatnom direktnošću i trenutnošću koju glasovna komunikacija donosi. Uticaju IKT posebno su podložni deca i mladi; oni su digitalni urođenici, multitaskeri naviknuti da istovremeno koriste Fejsbuk ili Instagram, igraju onlajn igre, šalju SMS poruke, „skidaju” muziku i filmove sa interneta. Zbog toga, iako naizgled totalno povezani, mladi se više nego ikada osećaju lišeni pažnje i nadzora. Odrastajući nesigurni uz svoje digitalne saputnike, oni se sve nelagodnije osećaju u odnosima koje ne mogu kontrolisati.

Problem IKT leži u tome što nam one daju nikad veću moć komuniciranja kroz prostor i vreme. Mladi ljudi, ali i oni stariji, zbog toga održavaju

⁶ Vidi: Šeri Terkl, *Sami zajedno*, 2011.

живим далеко више veza nego što su to činile prethodne generacije. U takvim okolnostima teško je zadržati tradicionalni model razgovora putem telefona budući da se tako može opsluživati samo nekoliko najjačih veza.

Uviđamo da bivamo oblikovani tehnologijama koje smo mi sami stvorili. Ali treba se zapitati zašto stvaramo baš takve tehnologije koje imaju za cilj da održavaju i podražavaju našu društvenost. Da li je to odraz nekih širih i dubljih društvenih procesa, poput radikalizacije modernizacije, a ne naprosto naš beg od realnosti? Možda je i tačno da će digitalne veze i društveni roboti činiti sve važniji izvor društvenosti za modernog čoveka, ali pitanje je jesu li oni rezultat slobode izbora ili znak očajničke potrebe za društvenošću u doba kada za društvenost ima sve manje prostora.

Zašto smo usamljeni u eri u kojoj smo najdostupniji?⁷ – Danas osećamo da je svako od nas na klik do komunikacije s velikim brojem drugih koji su uvek tu negde – onlajn. Razvoj tehnologije nam je podario svet konektovanosti koji smo isprva prigrlili kao prečicu do bliskosti u životu pretrpanom obavezama. Međutim, iskustvo konzumiranja brojnih portala i virtuelni svet menjao je način na koji nam je digitalni život posta(ja)o potreban. Umesto da nam olakša bliskost, digitalno postojanje počelo je da nam služi kako bi nas prividno zaštitilo od usamljenosti – kako nikad ne bismo morali da budemo sami. Kao dugogodišnji istraživač odnosa ljudi i tehnologije, Terklova postavlja jedno od najvažnijih i najviše zanemarivanih pitanja današnjice; ona se, dakle, ne pita kakvi će kompjuteri biti u budućnosti, već kakvi ćemo mi biti, kakva to vrsta ljudi postajemo...

S konstantnim svakodnevним osećajem da smo na mreži, s još mnogo drugih ljudi, stigla je nova strepnja, čak panika od diskonektovanosti. Mobilne telefone držimo u rukama ili u vidokrugu tokom čitavog dana, napipavajući ih svako malo kao talismane, dok noću spavamo s njima. Živimo u stanju iščekivanja da nas prekine zvuk poruke ili notifikacije, čak i dok smo u aktuelnom kontaktu sa (živim) osobama kraj sebe. Postojimo u stanju konstantne žudnje za kontaktom – na zvuk poruke u nervnom sistemu se oslobađa dopamin koji nas stimuliše da tragamo za još povezanosti. Dok smo stalno dostupni, okruženi morem poruka i informacija, Šeri Terkl veruje da nam izostaje kvalitetno vreme u kome smo sami sa sobom. Izvesno povlačenje i pauza od konektovanosti neophodni su da bismo razvili refleksiju nad svojim osećanjima, mislima i postupcima. Ona je zabrinuta – jesmo li zaboravili da nam je i to potrebno?

⁷ Vidi: <https://kljucnekosti.wordpress.com/2015/06/12/ana-perovic-sami-zajedno-alone-together-zasto-smo-usamljeni-u-eri-u-kojoj-smo-najdostupniji/>

Šeri Terkl strahuje da dominantno oslanjanje na tehnološki posredovanu komunikaciju vodi našem zadovoljavanju površnijim, neobaveznijim, banalnijim odnosima. Umesto toga, stvaramo emocionalni stil u kom osećanja nisu u potpunosti doživljena dok nisu podeljena. Terkl ističe da „ipak, postoji nešto nezamenjivo u iskustvima razgovora gde proživljavamo snažne sopstvene emocije ili smo na meti intenzivnih emocija drugog, gde učimo da izdržavamo i kontrolišemo sopstvene i tuđe reakcije – gde spoznajemo neizostavne momente čovečanstva”. Osećamo se sve udobnije u mnoštvu kontakata sa osobama koje istovremeno držimo na odstojanju. Želimo da nikada ne budemo sâmi, ali da uvek imamo kontrolu... (?!)

Tehnologija je zavodljiva jer mogućnosti koje pruža podilaze ljudskoj ranjivosti; a kako se ispostavlja, mi smo i te kako ranjivi. Usamljeni smo, ali smo u stalnom strahu od bliskosti. Konektovanost nudi iluziju druženja bez obaveza koje nosi tradicionalno prijateljstvo. Ne možemo se zasititi jedni drugih ukoliko smo u mogućnosti da držimo distancu. Iako smo konstantno povezani jedni s drugima, uvek postoji mogućnost da se sakrijemo i na taj način zadržimo kontrolu. Jednostavno rečeno, radije bismo kucali poruke nego razgovarali. Okrećemo se tehnologiji ne bi li nam pomogla da uštedimo na vremenu, a završavamo prikovani za računare i mobilne telefone. I tu se, ponovo, nalazimo u začaranom krugu. Tehnologija dovodi do toga da budemo zauzetiji nego ikad i zato tražimo onlajn odnose koji su prilagođeni našim potrebama i koji deluju kao da nose manje emotivnog rizika. To su te nove stvari, nove vrste odnosa koje tek postavljamo na svoje mesto. Vreme je da se započne razgovor o tome.

Umreženi uređaji takođe vrše pritisak na nas i ponekad poželimo da pobegnemo od toga, osećamo da nemamo prostora da dišemo dok smo povezani s drugima sve vreme.

Korišćenje novih geđzeta počinjemo sa uverenjem da će nam oni omogućiti kontrolu, a završavamo time da smo kontrolisani. Šeri Terkl ističe da je metafora „zavisnosti”, vezana uz nove tehnologije, neprimerena jer poručuje da nešto što je neophodno treba odbaciti. Ona kaže: „To je nešto čije korišćenje moramo da prilagodimo svojim stvarnim potrebama, na način koji je najadekvatniji i u našem najboljem interesu. Drugačije rečeno, pruža nam se prilika da oblikujemo misao, tako što je šaljemo da bismo dobili odgovor ili izazvali komentar. Ono što ovde nedostaje jeste sposobnost da se bude sam i da se u privatnosti razmisli o sopstvenim emocijama.” Tinejdžeri će radije kucati poruke nego razgovarati. Oni osećaju da telefonski razgovori otkrivaju previše i žele da zadrže kontrolu. To znači da oni vežbaju kako da se „pokažu” na svom profilu, kao avatari, ali ne i da učestvuju u jednostavnom razgovoru. Odrasli, takođe, biraju tastaturu umesto ljudskog

glasa. U preduzećima, među prijateljima, na fakultetima, ljudi spremno priznaju da bi radije koristili govornu poštu ili poslali mejl nego pričali licem u lice.⁸

FILOZOFIJA SAMOĆE

„Suviše je ekspresije. Na sve strane smo svesni suviše mnogo stvari – i skoro sve se prebrzo kreću!”

(Dž. K. Pouis)

Osvrnućemo se na ovom mestu na filozofiju elementalizma Džona Kopera Pouisa (John Cowper Powys), koja, pre svega, „podrazumeva negovanje naročite vrste usamljeničke sreće; i podrazumeva da je ta sreća izvedena iz izvesnih psihičko-čulnih osećanja koja nam dolaze od zemlje, neba, mora, i vazduha”.⁹ Pouisova *Filozofija samoće*¹⁰ mnogima se može činiti odviše radikalnom, budući da govori o istinskoj sreći i kreativnosti koja nam dolazi isključivo od istinskog usamljivanja.

Pouis govori o inherentnoj usamljenosti sopstva. „I šta god se dešavalo našem telu, naše sopstvo ili ego, svesno *ja sam ja* unutar nas je potpuno samo. Treba uvek imati na umu da izolacija sopstva, izbor usamljeničkog života, ne mora bukvalno da podrazumeva samački život. Ono što podrazumeva jeste izbor kontemplativnog života. Izolacija sopstvenog bića daruje nam naviku da u svakom trenutku razmišljamo o dalekom njihovom planetarnom svetu. Omogućuje nam da osetimo kako kosmički vetar duva površinom naše zemlje dok sa njim jezdimo kroz večiti etar. Ono daje dostojanstvo, lepotu, uzvišeni i tragični značaj svakoj pojavi smrtnog života. Svugde ubija opšta mesta. Svugde s prirodnim, poetskom gorčinom dotiče moranje našeg postojanja.”¹¹

„Kada su pesnici i proroci pomalo stvarali, a pomalo otkrivali Boga, to se događalo zbog njihove usamljenosti. Samo u tišini može postati čujno romorenje dugih vekova i da se oseti misterija kosmičkog toka... Da biste razgovarali s bogovima, morate im postati nalik; a to znači da morate da negujete usamljenost.”¹²

⁸ Vidi: http://clio.rs/USAMLJENI-U-STRAHU-OD-BLISKOSTI_Vest_9258

⁹ Dž. K. Pouis, *Uprkos*, 93.

¹⁰ Dž. K. Pouis, *Filozofija samoće*, 1995.

¹¹ Isto, 46–48.

¹² Isto

„Svi filozofi, svi proroci, vade tajne sa istih izvora, tj. iz usamljеничких kontemplacija samotnog antisociјalnog ega, sami pipajući put sred bolnih udaraca i uzbudljivih milovanja unutrašnjeg ličnog iskustva... Iz usamljenog potkrovlja i samotne laboratorije izlaze otkrića koja obelodanjuju tajne Prirode [...] Samo se u usamljivanju otkrива суштинска тајна граде материје.”¹³

„Један од главних узрока несреће у свету је што нам је ум све време okupiran odnosima s другим ljudskim umovima. Oslobodite se toga; najljubaznije i najpažljivije se povucite u samoću; i ubrzo će vaša priroda tako duboko zaroniti u свеже jezero iskonskog Bića da ćete osetiti da ste u stanju da se vratite u nemirnu arenу čovečanstva s nepovredivom i tajnom snagom.”¹⁴

„Iz muke i bola, iz sukoba i zbrке u kojima se našа rasa grozničavo преврће na bolesničkom krevetu, navedeni smo da shvatimo da је došlo време za potpuno преусклађивање вредности. Sve се враћа na појединца. Sve се враћа na usamljeni duh koji umuje nad prastarom tajnom univerzuma.”¹⁵

„Svi naši plemenitiji instinkti рођени су u samoći i podoјени тишином. Ova samoća ne mora da bude neka daleka divljina u Prirodi; ova тишина ne mora da bude na vrhovima Himalaja. Zastanite na trenutak dok prelazite preko trga u gradu, i bacite pogled na sazvežđe Orionа.”¹⁶

„Većina nas, ma kako zavisna od časova potpune samoće, uspostavlja kroz život afektivne veze ovakve или onakve, bez kojih bismo se osećali napušteni i izgubljeni. Tih veza smo neprestano svesni; i trenuci kada smo sami ne bi bili ni upola tako značajni da nije sigurnosti koju nam donosi veza sa ovim drugim ljudima. Upravo u časovima samoće dublje shvatimo šta nam zapravo znače ti odnosi.”

FILOZOFIЈA USAMLJENOSTI

„Ako samo jednom mogu da budem na pravi način sâm,
tada neću više biti usamljen.”

(Gete)

Norveški filozof Laš Svensen (Lars Fredrik Händler Svendsen) u svoјој *Filozofiji usamljenosti*¹⁷ истражује različite vrste usamljenosti, filozofiju

¹³ Isto, 46–55.

¹⁴ Isto, 65–66.

¹⁵ Isto, 71.

¹⁶ Isto, 87.

¹⁷ Laš Svensen, *Filozofija usamljenosti*, 2017.

emocija, propituje zašto su neki ljudi usamljeniji od drugih, te psihološke i sociološke karakteristike koje ljude čine podložnim usamljenosti. Svensen sagledava ulogu prijateljstva i ljubavi u našim životima, te tvrdi da naš glavni problem nije preterana usamljenost u modernim društvima, već zapravo premalo samovanja.

O usamljenosti je teško govoriti jer sa sobom nosi niz negativnih konotacija. No, gde ima ljudi, tu se pojavljuje i samoća: svako je u jednom trenutku svog života usamljen. Možemo biti usamljeni u društvu ili kod kuće, na otvorenom ili u praznoj crkvi, a o tom stanju napisano je bezbroj pesama. Mnogim ljudima usamljenost može značajno promeniti kvalitet života ili pak uticati na fizičko i mentalno zdravlje. U isto vreme, u samoći se mogu dogoditi naši najbolji trenuci, a to nam govori nešto važno o našem mestu u svetu. No, šta je zapravo usamljenost? Koga ona pogađa? Zašto se pojavi, traje neko vreme i onda nestane?

„Sve što sam mislio da znam o usamljenosti pokazalo se netačnim. Mislio sam da su muškarci usamljeniji nego žene i da usamljeni ljudi češće žive sami. Pretpostavljao sam da sve veći broj ljudi koji žive sami nužno znači veću usamljenost. Verovao sam da društveni mediji produbljuju usamljenost jer zamenjuju uobičajenu socijalnu interakciju. Premda je usamljenost subjektivna pojava, smatrao sam da se lakše može shvatiti proučavanjem socijalnog okruženja pojedinca nego proučavanjem njegove prirode. Verovao sam da je usamljenost povezana s postmodernim individualizmom i da su ljudi u individualističkom društvu usamljeniji nego u kolektivističkom. Jedina tačna tvrdnja jest ta da je usamljenost doista težak problem onima koji od nje pate. No s druge strane, možda baš najviše uživamo u osami.”¹⁸

Za razliku od norveškog jezika (na kojem piše autor), srpski jezik, kao i engleski, na primer, omogućava nam da razlikujemo usamljenost i samoću, pri čemu je, kako autor ističe, usamljenost osećanje koje podrazumeva bol i nedostatak i nema veze s brojem ljudi kojima je neko okružen, već da li to zadovoljava potrebu za vrstom i tipom društvenog kontakta. Ne moramo biti usamljeni samo ako nekog izgubimo, često je izvor usamljenosti nedostatak bliskosti s nekim ko je pored nas.

Svensen upućuje na povezanost poverenja i usamljenosti – usamljeni ljudi su društveno preosetljivi i obuzeti time kako ih drugi vide. Oni kao da traže znake odbijanja kod drugih, pa se tako bezazlene reči i postupci drugih tumače kao izraz agresije, a na tu umišljenu agresiju usamljenik odgovara

¹⁸ Vidi: <https://www.blic.rs/kultura/vesti/lonesome-no-more-svensenova-filozofija-usamljenosti-na-srpskom/tfg85q9>

агресијом. Баš као у *Otkrivanju samoće* Pola Oстера (Paul Auster)¹⁹, где отац није у стању да се узда у било кога, чак ни у самом себи. Ако су нам други претња, увек ћемо бити усамљени. Филозоф и социолог Георг Зимел (Georg Simmel) давно је рекао да би се друштво распало без општег поверења које људи морају да имају једни у друге.

Модерни човек је пуно контрадикторности – све чини да себе изолује, сан је имати своју собу и у њој свој телевизор, свој телефон, свој ауто, људи све више живе сами и то зато што су тако изабрали, али истовремено је ту и жеља да се помери потреба за слободом, снажна нарцистичка страна и потреба за припадношћу другима.

Свенсен је на позицији оних теоретичара који тврде да је већа употреба интернета повезана с вишим степеном друштвене интеграције, те да нас, упркос увреженом становишту, модерне технологије нису учиниле отуђенијим и усамљенијим. Напротив, сматра он, корисници друштвених мрежа имају више познаника и с њима се више срећу лицем у лице. Друштвени медији можда повећавају усамљеност у смислу да они који их користе имају све веће друштвене потребе које не могу задовољити и у том смислу он одређује проблем савременог човека пре као хиперсоцијалност, која се не огледа у великој усамљености, већ пре у недостатку самоће. У сржи усамљености је недостатак, а самоћа, ако је позитивна, значи отвореност. Расправа о добрим и лошим странама самоће присутна је још од антике и филозофи су увек самоћу истicali као нешто позитивно јер је то привилеговани простор за рефлексију у којој се човек може приближити истини. Психолог Мihalj Љикстенмиhalји (Mihaly Csikszentmihalyi)²⁰ установио је да људи којима је тешко да буду сами имају великих poteškoća да се креативно развију. Шопенхауер је упозорavao да човек може да буде слободан и оно што јесте само ако је сáм и зато млади треба да науче да подносе самоћу. Човек је данас заокупљен спољашњим надражајима и врло ретко се suočava са самим собом. Хронична потреба за заокупљањем пажње знак је емотивне незрелости. Важан заdataк Свенсенове књиге је да укаже на недостатак способности да човек себе испуни самим собом кад се отклони све спољашње. Тако Ниће пише у *Zori*: „Postepeno ми светлост пада на најопштини недостатак наше врсте образовања и васпитања: нико не учи, нико не тежи томе, нико се не учи – да подноси усамљеност”.

Ако говоримо о хроничној негативној усамљености, а не о пожељној самоћи, лична одговорност подразумева да треба да будемо способни да тражимо друге и да им се отварамо и излажемо, али да ћемо усамљеност смањити

¹⁹ Pol Oster, *Otkrivanje samoće*, 2017.

²⁰ Vidi: Mihalj Љикстенмиhalји, *Tok: psihologija optimalnog iskustva*, Fedon, 2017.

tako što ćemo se truditi da sebe bolje vidimo, da nađemo utemeljenje u sebi, da ne zavisimo od drugih.

KOMUNIKATIVNI DELIRIJUM I ĆUTANJE

„Ćutanje nije neki od reči ispražnjeni prostor,
nego je progutana i promišljena reč.”

(Isidora Sekulić)

Ćutanje kao izbor danas, paradoksalno, predstavlja vid otpora prema razularenom iskazivanju misli i time, možda, poslednju odbranu smislene komunikacije. *Knjiga o ćutanju* Zorice Tomić²¹ predstavlja pokušaj da se ćutanje kao jedan od najzanimljivijih komunikativnih fenomena sagleda u njegovim različitim ospoljenjima, kao što su neizrecivo, prećutno, ućutkivanje, pravo na ćutanje itd.

„Mi nismo samo svedoci i učesnici *komunikativnog delirijuma*, koji se ospoljava u obavezi da komuniciramo i oglašavamo se, u toj neizgovorenoj ali podrazumevanoj prinudi da budemo umreženi i dostupni, raspoloživi za prijem i razmenu poruka; mi smo danas, potpuno opijeni himerama slobode govora i varljivom nadom da će se naš glas čuti, prevideli jedan u osnovi perverzni obrat. Moguće je da nam je u epohi buke promakao paradoksalni imperativ da istovremeno ćutimo i da se oglašavamo. Štaviše, sve je primetniji fenomen rastakanja svojevrsne ceremonije govorenja pred nadiranjem sveopšte klime brbljanja.”²²

Ćutanje je jedan od najzanimljivijih komunikativnih fenomena. Ono je suptilno i neprimetno pletivo komunikacije. Iako verujemo da komunicirati znači pre svega govoriti, ćutanje je integralni deo komunikacije. Ono može da ima potpuno različita značenja u zavisnosti od konteksta i komunikativnih standarda. Ono je i psihološki, i socijalni, i politički, i kulturni fenomen.

Savremena kultura je poprimila logoreički karakter, u kojoj je svako pozvan da komentariše vesti i deli intimu na društvenim mrežama. Pitamo se gde su nestale granice koje su u javnom diskursu davale značaj iskazanoj reči. U doba medijske kulture, proces razaranja pomenute granice započeo je s rijaliti programima, a nastavljen svojevrsnim imperativom iskazivanja i

²¹ Vidi: Zorica Tomić, *Knjiga o ćutanju*, 2016.

²² Vidi: https://www.delfi.rs/knjige/104923_knjiga_o_cutanju_knjiga_delfi_knjizare.html

izložljivosti na društvenim mrežama. Onoga časa kada je pomerena granica između sfere privatnog i sfere javnog, započelo je sveopšte obesmišljavanje govora. Ta granica, ucrtana još u staroj Grčkoj, obezbeđivala je značenje scene – od teatra, olimpijskog borilišta i agore – na kojoj se potvrđivala izvrsnost u vrlini ili veštini. Obesmišljavanje značenja scene (javnosti) dovelo je do toga da se više ništa ne čini izvrsnim, da je sve moguće i sve prihvatljivo. Kao posledica, pomalja se kultura u kojoj više nema ni divljenja ni zgražavanja, sve polako tone u živo blato indiferentnosti.²³

Ćutanje je vid otpora, način da se ne učestvuje u sveopštoj proizvodnji buke. Da li će se i najmudriji glas čuti kada svi larmaju? Ima li smisla očekivati da ćete biti saslušani kada svi veruju da imaju šta da kažu? Po mišljenju Zorice Tomić, ćutanje je jedan od odgovora na sveopštu proizvodnju simulakruma, ono narušava opscenost reči, budući da uspostavlja smisao tamo gde sve teži da ga ukine.

Ćutanje je i subverzivna aktivnost, ćutanje kao zlato, unutrašnji egzil. Problem sa epohom buke je između ostalog i u tome što ako je svako pozvan da se oglasi, koga ćemo da slušamo i kome ćemo da verujemo... U svojevrsnom *baroknom preduzeću* proizvodnje i prekomernosti informacija i iskazivanja stvara se opšta klima neverovanja u reči, narative i diskurse. U sveopštoj klimi brbljanja i proizvodnje buke, ćutanje je možda poslednja mogućnost otpora kulturnoj patologiji. To ćutanje nije nečinjenje, ono je istovremeno i osluškivanje onih koji imaju nešto da kažu i, time, možda poslednja odbrana smislene komunikacije.

LITERATURA

Begbede (2018): Frederik Begbede, *Život bez kraja*, Beograd: Booka.

Čikstenmihalji (2017): Mihalj Čikstenmihalji, *Tok: psihologija optimalnog iskustva*, Fedon.

Intervju sa Šeri Terkl, 25. 8. 2011, http://clio.rs/USAMLJENI -U-STRAHU -OD-BLISKOSTI_Vest_9258.

Jerotić (2018): Vladeta Jerotić, *Čovek i njegov identitet*, Beograd: Zadužbina Vladete Jerotića, Domus editoria Ars Libri.

Latur (2015): Bruno Latur, *Istraživanje o modusima života – jedna antropologija modernih*, Beograd: Fakultet za medije i komunikacije.

Oster (2017): Pol Oster, *Otkrivanje samoće*, Beograd: Geopoetika izdavaštvo.

<https://www.blic.rs/vesti/svet/britanija-imenovala-ministra-za-usamljenost/2ld5q9j>

²³ Isto

Perović, Ana, *Zašto smo usamljeni u eri u kojoj smo najdostupniji*, <https://kljucnekosti.wordpress.com/2015/06/12/ana-perovic-sami-zajedno-alone-together-zasto-smo-usamljeni-u-eri-u-kojoj-smo-najdostupniji/>

Pouis (1995): Džon Kuper Pouis, *Filozofija samoće*, Beograd: Centar za geopoetiku.

Pouis (1995): Džon Kuper Pouis, *Uprkos*, Beograd: Centar za geopoetiku.

Svensen (2017): Laš Svensen, *Filozofija usamljenosti*, Beograd: Geopoetika izdavaštvo.

Terkl (2011): Šeri Terkl, *Sami zajedno: zašto očekujemo više od tehnologije nego jedni od drugih*, Beograd: Clio.

Tomić (2014): Zorica Tomić, *Razumevanje i nesporazumi*, Beograd: Čigoja štampa.

Tomić (2016): Zorica Tomić, *Knjiga o ćutanju*, Beograd: Čigoja.

Jadranka Božić
National Library of Serbia
Belgrade

TODAY'S HIGH-TECH CULTURE IN A PSYCHO-SOCIAL KEY

Summary: The paper explores people's growing willingness to treat (inanimate) objects as subjects and to see each other as objects. It is based on Sherry Turkle's idea that people will not fully understand their relationship with technology if they do not deal with their *internal history*, which, according to Turkle, combines anthropology, psychoanalysis and memory studies. The need and benefits of true loneliness are indicated by J. C. Powys's *philosophy of loneliness*. The paper also deals with *silence*, which today, in the age of *communicative delirium*, paradoxically, represents a way of resistance to raucous chatter and thus, perhaps, the last defense of meaningful communication.

Keywords: media, communication, technology, loneliness, silence, hush.